

מוסף ספרים

שפה עם קישקע

שלום עליכם, י"ל פרץ ומנדלי מו"ס הגביהו אותה, תנועת ההשכלה חפצה ביקרה, אבל הציונות ראתה בה איום והגבילה את הפצתה • "אהובה ודחיה" של רחל רוזנסקי חודר לקרבי היידיש, השולטת ביקום הזיכרון התרבותי שלנו

בולטות בסביבתו. השינוי היה מלווה בפולמוס עז, שהיה מעשי יותר מאשר אידיאולוגי. מצד אחד, טענו המתנגדים שעידוד תרבות היידיש יפגע בהנחלת הלשון לעולים החדשים. מצד שני, הבינו הקברניטיים שהאפשרות של העולים לחוות תרבות בשפתם הטבעית מיטיבה עם תהליכי הקליטה בארץ החדשה, ועל הדרך תקרב אותם למפלגת השלטון. תרמה לכך, בעיקר אחרי משפט אייכמן, האמפתייה הגדולה כלפי יוצאי השואה.

גם דמויות המפתח השפיעו. צאנז' היה מעורה במסדרונות השלטון, ועם הזמן גם הנמיך את גובה להבות הביקורת. דו"גאן ושומאכר מילאו אולמות במשך 20 שנה, וגם התקנה הראשונה שעליהם לשלב בהצגה שליש בעברית נמוגה. כנגד תהילתו של סוצקבר לא יכלו לעמוד, והוא הקים את השבועון הספרותי בברכת המדינה, ואף זכה בפרס ראש הממשלה לספרות יידיש מידי גולדה מאיר.

הכל היה פתוח עתה בפני מובילי תרבות היידיש בישראל, אבל בהדרגה ירד מעמדה לאורך שנות ה-70. קהילת רוברי היידיש הורקנה, וקבוצות ההגיי רה החדשות כמעט שלא דיברו בה. עיתונים נסגרו מחוסר קוראים, ותיאטראות נסגרו מחוסר קהל. התיאטרון היידי ספג ביקורת על כך שהוא נמוך בתכנון ובאיכותו, "שונר" ב'רגון היידי.

פריחה זמנית נרשמה עם העלייה הרוסית של שנות ה-70, אבל היא כמעט לא הותירה את ריי שומה. לכל היותר נתפסה היידיש כשפת פולקלור, שפת בריחות, על פי האמרה הידועה ש"ביידיש זה יותר מצחיק".

לקראת סוף המאה הקודמת החל להירשם הפרק הנוכחי בדרכה של היידיש בישראל. כאן עמד דווקא התיאטרון בלב התחייה, בעקבות ההצלחה הפנומי נלית של ההצגה "סיפורי המגילה" של איציק מא-נגה. הצגות כמו "איש חסיד היה" ו"כנר על הגג" החזירו, גם אם בעברית, את הווי העיירה היהודית למרכז השיח. הוקם תיאטרון ביידיש שקיבל מאוחר יותר את השם "יידישפיל", ובמרכזו השחקן והבמאי שמוליק עצמון. ספרות יידיש חשובה תורגמה ורי כחה לקהל אוהב, משלום עליכם ועד בשנים זינגה. חוגי לימוד יידיש וקורסים אקדמיים זוכים כיום לתלמידים ולעניין.

התופעה הזו, תופעת השימור, השיבה למקורות היהודיים בגולה, מוכרת בקהילות מהגרים רבות, ומסבירה גם את הצלחת "נוסתן ספרדי", שנתן כבוד ללרינו. אוספי פתגמים, סיפורים ומילונים יצאו כמעט בכל עדה, ממזרח וממערב. יידיש, לאחר שהורדה מן החיים עצמם, זוכה למקום כבוד ביקום המקביל, שבלעדיו אין לתרבות קיום – יקום הזיכרון.

צילום: ז'ראר אלון

ההצגה "בישראל ובחזרה" של תיאטרון היידישפיל

המפוארת של המאה ה-19, ונתקלו לא רק בהתנגדות אידיאולוגית, אלא בשורת תקנות שאסרו באופן ישיר או עקיף את המהלך.

בלב הסצנה התרבותית של היידיש עמדו שתי דמויות מרתקות שרוזנסקי מקדישה להן פרקים נרחבים: מרדכי צאנז', שהקים עיתונים מצליחים ביידיש, ובראשם "לעצטע נייעס" ששרד עד 1995,

77 הפרטיזנית רוז'קה קורצ'אק סיפרה על אימי השואה ביידיש כיוון שלא ידעה עברית. בן גוריון יצא כנגדה על כך שדיברה ב"שפה זרה וצורמת"

ואברהם סוצקבר, גדול המשוררים ביידיש במאה ה-20. שניהם אנשים כריזמטיים, נחרצים.

בעוד צאנז' היה אדם שנוי במחלוקת ומבקר חריף של השלטון, סוצקבר היה גיבור יהודי שלחם לצד הפי רטיונים וזכה לכבוד גדול בברי"מ. הוא הקים בייש-ראל שבועון ספרותי חשוב, "די גאלדענע קייט", וריי כזו סביבו סופרים ומשוררים ביידיש. בתחום התיאטרון היידי נכנס לתמונה הצמד הנערץ דו"גאן ושומאכר. הממשלה ניסתה תחילה להצר את צעדי העיתונות והתיאטרון, היא עיכבה מתן רישיונות לעיתונים ביידיש והטילה עליהם מגבלות כמו איסור הופעה יומית. צאנז' התחכם, ולצר "לעצטע נייעס", שיצא שלוש פעמים בשבוע, הקים עיתון נוסף שיצא בימים האחרים, ואחר כך איחד ביניהם. המועצה לביקורת סרטים ומחזות נהגה לפסול הצגות ביידיש שהוגשו לאישור, והיוצרים נאלצו להופיע ללא רישיון ול-שלם קנסות.

צעד אחר צעד, כותבת רוזנסקי, החל שינוי מגמה. בן גוריון עצמו שינה את יחסו ליידיש, וכן דמויות

ההתנגדות ליידיש נבעה גם מחשש שהכרה בה תביא גלי עלייה של רוברי יידיש, שחלקם מתנגדים לציונות. שני העשורים הראשונים של המאה ה-20 היו אפוא שנות המאבק החריף ביותר נגד היידיש, והיו לו גילויים שונים. במאבק הזה לא היה ליידיש סיכוי, וגם אם המשיכו להדהר אותה בשיחות יומיום – היא נעלמה לגמרי מהמרחב הציבורי.

רוזנסקי כותבת כי כשהחל לפעול "גדוד מגיני השפה", היידיש כבר הובסה למעשה. בשנות ה-20 המאוחרות חזר המאבק והתגבר לנוכח העלייה הרביעית, שרבים בתוכה הקימו עסקים קטנים, דיברו יידיש במרחב הציבורי ונתפסו כקבוצה חב-רתית נחותה.

בשנות ה-30 ואחריהן לא חל שינוי ביחס ליידיש, והיא נרדפה לשוליים, שלב אחר שלב. גם קבוצת ההגירה הגדולה מגרמניה בעלייה החמישית תרמה לכך בלי דעת. גם בה המשיכו מהגרים לדבר בשפת המוצא, גרמנית, אבל הם בוו ליידיש כשפה נחותה. לאחר השואה חזרה היידיש למרכז הבמה, והמא-בק בה התעצם ועלה מדרגה, בעיקר לאחר הקמת המדינה. מאות אלפי עולים ממזרח אירופה, שא-רית הפליטה שהעברית בדרך כלל לא היתה שגור רה בפיהם, דיברו יידיש, והיא שבה למלא את הר-חובות. כילד במדינה הצעירה שמעתי אותה בכל פינה, בחנות המכולת ובשיח השכנים, לצד הגרמנית ששלטה בביתי.

סבלות היהודים בשואה לא שינו את היחס ליידיש. כשהופיעה הפרטיזנית מגטו וילנה רוז'קה קורצ'אק בוועידה השישית של ההסתדרות בפברואר 1945, היא סיפרה על אימי השואה ביידיש כיוון שלא ידעה עברית. בן גוריון יצא כנגדה באותו אירוע על כך שדיברה ב"שפה זרה וצורמת".

כאן נכנסה לתמונה היידיש "הגבוהה", המשמ-שת בספרות, בעיתונות ובתיאטרון. נציגים רבים שלה עלו לישראל, ביקשו להמשיך את המסורת

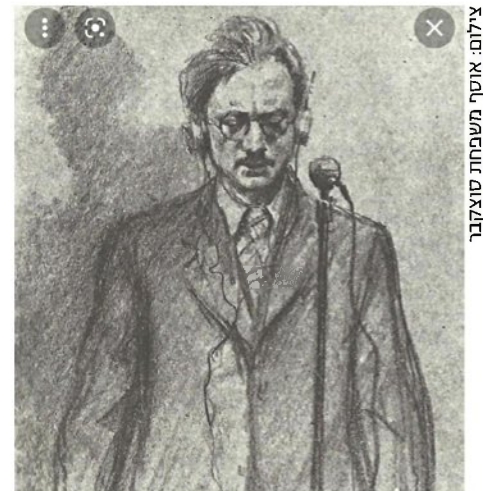
רוביק רוזנטל

סיפור של היידיש, השפה היהודית שבה דיברו מיליוני יהודים במזרח אירופה, קיבל כמה תפניות דרמטיות מאז ראשית ההתיישבות הציונית בארץ ישראל, ויובל שנים אחר כך בהקמת מדינת ישראל. על הדרמה הזו נכתב לא מעט, ובכל זאת מצאתי את עצמי מרותק לספר שיצא זה עתה בהוצאת מגנס, "אהובה ודחיה" מאת רחל רוזנסקי. הספר יצא באנגלית, ועתה זכה לתרגום עברי משובח של דוד בן-נחום, בסיוע עורך הלשון בני מה. כותרת המשנה של הספר: "סיפורה של היידיש במדינת ישראל".

המאה ה-19 היתה ליידיש שנת פריחה. לצד מעי-מדה כשפה עממית היא זכתה גם למעמד של שפת תרבות באמצעות סופרים איקוניים כשלום עליכם, מנדלי מוכר ספרים וי"ל פרץ. העיתונות היידיש פרחת באירופה ובאר"ב, שגם אליה נהרו יהודים דוברי יידיש. הרקע לפריחה הוא תנועת ההשכלה היהודית שהצמיחה ספרות ועיתונות בעברית, אבל עוררה גם את האליטה דוברת היידיש.

ואז פרצה הציונות. לצד השיבה לארץ, הבחי-רה היתה השיבה לשפה העברית כאחד מיסודות האיראולוגיה של התנועה. היידיש נתפסה כאיום. לעומת זאת, המתנגדת המרכזית לציונות במזרח אירופה – בונר – דגלה ביידיש, וכך נוצרה תמונה לעומתית: עברית מול יידיש, ארץ ישראל מול הגור-לה, ציונים מול בונריסטים. אין פשרה או "כפיפה אחת" או אפילו הידרכיה. אוריא.

החזון נתקל בתופעה סוציולוגית המוכרת בחקר חברות מהגרים בכלל: הדור הראשון של קהילת הגירה ממשיך לדבר בתוך הקהילה בשפה שבה דיבר בארץ המוצא, ורוזנסקי בספרה מפליאה לתאר את האווירה ברחובות הערים והמושבות. יידיש נשמעה בכל פינה במרחב הציבורי, ובוודאי בבתים ובין בני המשפחה והידידים, אבל המוסדות הציוניים שיצרו את התשתית למדינה שברוך דבקו בעברית. היא נלמדה כשפה בלעדית בבת-הספר וסייעה לגדל דור של דוברי עברית.

צילום: אוסף תשבות סוצקבר

אברהם סוצקבר. כריזמטי ונחרץ

אהובה ודחיה – סיפורה של היידיש במדינת ישראל, רחל רוזנסקי, הוצאת מאגנט

